

İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ: GÜÇLENDİRME YAKLAŞIMI TEMELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Human Rights Education: An Assessment Based on the Approach of Strengthening
Araş. Gör.: Ercüment ERBAY* -Dr. Tarık TUNCAY**

ÖZET

İnsan hakları, insanın onuru, saygınlığı ve özgürlüğü için vazgeçilemez haklar olarak tanımlanmakta ve dünya gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. 1700’lü yıllardan itibaren insan haklarıyla ilgili birçok uluslararası belge oluşturulmuş ve evrensel bir insan hakları kültürü amaçlanmıştır. Bununla birlikte arzu edilen evrensel insan hakları kültürüne ulaşmada ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi insan haklarının sözleşmelerden öteye gidememesi ve insanlar tarafından içselleştirilememesidir. Bu noktada önemli bir boyut olarak insan hakları eğitimi karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları eğitimi, insanların hakları hakkında bilgilenmeleri ve dünyada demokratik bir insan hakları kültürünün oluşturulması için önemli bir araçtır. Bu makale, insan hakları eğitimi hakkında bilgi sunmakta ve bu bilgiyi yeni bir bakış açısı olarak güçlendirme yaklaşımı temelinde tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: insan hakları, insan hakları eğitimi, güçlendirme yaklaşımı, deneyimsel öğrenme

147

ABSTRACT

Human rights are defined as unrenouncable rights for honour, dignity and freedom of people and they take an important place in agenda of world. Lots of international documents about human rights have been formed since 1700’s years and so an universal human rights culture have been aimed. However there are serious problems to reach desired universal human rights culture. One of the most important causes of this situation is that human rights can not go beyond conventions and can not be internalized by public. At this point human rights education appears as an important dimension. Human rights education is an important tool to inform people about their rights and to create a democratic human rights culture in the world. This article presents information about human rights education and discuss this information at the base of empowerment approach.

Key words: human rights, human rights education, empowerment approach, experiential learning.

* Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü

** Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü

***

GİRİŞ

İnsan hakları; toplumda eşitliğin, demokrasinin, insan onurunun ve özgürlüğün teminat altına alınmasını öngören haklardır. Bu haklar, insanlara doğuştan verilir ve kayıtsız şartsız tüm insanlar için geçerlidir. İnsan hakları, bugüne kadar zorlu ve önemli aşamalardan geçmiş ve gerek uluslararası sözleşmeler gerekse uygulamalar açısından ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Buna rağmen insan hakları ihlalleri dikkate değer bir ölçüde varlığını korumaktadır. Bu ihlalleri önleme yönünde yasal girişimler ve denetim mekanizmaları kuşkusuz önemlidir ancak bugüne kadar olan uygulamalarda görülmektedir ki; yasal düzenlemeler tek başına sorunu çözmektedir. Bu bağlamda bir insan hakları kültürü oluşturmanın ve ihlalleri önlemenin asıl yolu demokratik, çağdaş bir hukuk devleti oluşturmaktır. Bunu başarmak için en ideal araç ise insan hakları eğitimidir. Bu çalışma insan hakları kavramı ve insan hakları eğitimi hakkında bilgi sunmayı ve bu bilgiyi Türkiye’deki durum çerçevesinde tartışmayı amaçlamıştır. Çalışmanın önemli ve aktüel yanı, tüm bu tartışmaları yaparken güçlendirme yaklaşımının felsefesinden yararlanmasıdır.

148

İNSAN HAKLARI

İnsan hakkı, bir kavram olarak ortaya çıkışından beri çeşitli şekillerde tanımlanmış ve bu konuda güçlü bir literatür oluşmuştur. Oluşan bu literatürden çeşitli tanımlar aşağıda sunulmuştur. İnsan hakkı, her insanın iyi muamele görmesi hedefiyle ortaya çıkmış yüksek öncelikli bir haktır veya amirane bir hak vermedir. Tanımda ifade edilen insan hakkının bu hedefi, insanlar için temelde ihtiyaç duyulan materyalleri, kişisel özgürlükleri ve güçlü koruma mekanizmalarını içerir³. Diğer bir tanıma göre insan hakları, devlet tarafından tanınmış tanınmasın, hukuki güvence altına alınınsın alınmasın, bir coğrafyaya bağlı olmaksızın tüm insanlara tanınan hakları kapsamaktadır ve kaynağını insan onurundan alan bu haklar, herkeste eşit olarak var olduğu düşünülen bu onura yakışır bir hayatın sağlanması için gerekenlerin teminine yönelik pratik bir özellik de taşır⁴. Gülmez ise insan haklarını “insanın salt insan olması nedeniyle öznesi olduğu, onun tüm yönleriyle kişiliğini ve değerini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan evrensel ilke ve kurallar bütünü” olarak tanımlamakta-

---

³ Brian Orend, *Human Rights: Concept and Context*. Toronto: Broadview Press, 2002, s. 34

⁴ Enver Bozkurt, *İnsan Haklarının Korunmasına Uluslararası Hukukun Rolü*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2003.

dır⁵. İnsan hakları öğretisi, 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren bugünkü anlamında bir kimlik kazanmıştır. İnsanların doğuştan bazı temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve bunlara devletin dokunamayacağı düşüncesi bu dönemde ağırlığını bir doktrin olarak hissettirmeye başlamıştır⁶. Benzer şekilde Kapani de insan haklarının ilk resmi açıklamalarını 18. yy'ın sonlarında Amerikan Haklar Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Evrensel Bildirisi ile yaptığını, insan haklarının ciddi bir anlamda uluslararası bir anlayışa geçişinin ise 19. yy'da gerçekleştiğini ifade etmiştir⁷. Kuçuradi'ye göre ise 20. yy'ın en önemli başarısı insan hakları fikrini gündeme getirmesidir⁸.

İnsan hakları evrimine farklı bir bakışı ise Anar getirmiştir. Ona göre; insan hakları kavramının sistematize edilen boyutları birbiriyle diyalektik bir ilişki içerisindedir, iç içedir ve birbirlerinin üzerinde yükselmiştir. Köleliğe ve dinsel dogmalara karşı olarak yürütülen hak kazanımı mücadelesi kişisel ve siyasal hakları, bu haklar bütünü ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ve nihayetinde bu haklar dayanışma haklarını doğurmuştur. Bu haklar grubunun hiçbiri diğerinden soyutlanamaz ve eğer tümü hayata geçirilemezse gerçek bir insan hakları kazanımından söz edilemez⁹.

Tarihçeye nereden ve nasıl başlanırsa başlansın insan hakları düşünce ve eylem olarak, zorlu ve kimi zaman bedeli insan yaşamıyla ödenmiş, savaşlarla dolu uzun bir tarihin ve adım adım gerçekleştirilen kazanımların ürünüdür. Bu nedenle insan, haklarını kendinden başka kimseye borçlu değildir¹⁰. İnsan hakları birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar olarak üç başlık altında incelenebilir. *Birinci kuşak insan hakları*, bireyin düşünce ve inanç özgürlükleri ile siyasal hakları kapsayan kişisel özgürlüklerden oluşmaktadır. Bu haklar, 1776 tarihli İnsan Hakları Bildirisi'nde ve Fransız Devriminden sonra açıklanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde yer almaktadır. *İkinci kuşak insan hakları*, sanayileşmenin geliştiği ve

---

⁵ Mesut Gülmez, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*. (İkinci baskı). Ankara: TODAİE Yayını no: 303, 2001, s.4.

⁶ Mehmet Semih Gemalmaz, "Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları". *İnsan Hakları Yılığ*. Ankara: TODAİE Yayını 7-8, 1986, s. 59.

⁷ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. (Üçüncü basım). Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996, s. 19-20

⁸ İoanna Kuçuradi, Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları. AİHS ve AİHM İçtihatları Üzerine Çalışma Toplantıları-İzmir Semineri, 3.11.2003 tarihli konuşmanın tam metni, 2003.

⁹ Erol Anar, *İnsan Hakları Tarihi*. İstanbul: Çivi Yazıları, 1996, s. 36.

¹⁰ Gülmez, Ön. ver., s. 11.

işçi sınıfının hakları için mücadele ettiği bir dönemin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak da adlandırılır. Eğitim hakkı, sağlık hakkı, sendika kurma ve örgütlenme hakkı, adil ücret hakkı, barınma hakkı ve sosyal güvenlik hakkı gibi haklar bu grupta yer alır. Son olarak *üçüncü kuşak haklar*, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen haklardır. Bu hak grubuna barış içinde yaşama hakkı, çocuk hakları, kadın hakları ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı gibi haklar girmektedir¹¹.

İnsan hakları bir normlar silsilesi olarak yorumlanabilir ve ideali yansıtan özelliği nedeniyle normlar büyük önem taşımaktadır. Kuçuradi, insan hakları normlarının bazı özelliklerini şu şekilde belirtmektedir¹²:

- İnsan hakları normları, belirli tarihsel koşullarda insanın bazı yapısal olanaklarının değerinin bilgisinden türetilmiştir.
- İnsan hakları normları, özellikleri ne olursa olsun her insanın ve bütün insanların etik olarak nasıl bir muamele görmeleri ya da görmemeleri ile ilgilidir.
- İnsan hakları normları, aynı zamanda kamu yaşamında insanlararası ilişkiler için davranış normlarıdır.
- Devlet açısından bakıldığında insan hakları normları, devletin temel ödevlerini dile getiren talepler olarak görülmektedir.

150

İnsan haklarının düşünsel boyutları ise onun temel felsefi değerlerini net bir biçimde ortaya koymaktadır. En temel boyut, *sosyal adaletin* sağlanmasıdır. Toplumda var olan adaletsizlik durumu, insan haklarının çiğnenmesi açısından elverişli bir ortam demektir. İkinci düşünsel boyut, *eşitlik*dir. Eşitlikten kastedilen nokta, her şeyin herkes için aynı olmasıdır. *Özgürlük* ise insan haklarının düşünsel boyutlarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Özgürlük, insan varlığının bütün yönleri ile gelişme olanaklarına kavuşabilmesidir. İnsan haklarının diğer önemli bir boyutu *güven*cedir. Her türlü bireysel girişime karşı insan haklarını nesnel boyutlarda belirli bir düzene bağlamak ve ortaya çıkabilecek durumlardaki uygulamaları önceden belirli kurallarla belirlemek güvence açısından zorunlu bir durumdadır. İnsan haklarının düşünsel boyutlarından birisi sonuncusu

---

¹¹ Tarık Ziya Ekinci, *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2004, s. 287-289.

¹² Kuçuradi, Ön. ver.

ise *direnmedir*. İnsanlar, haklarının güvence altına alınmadığını gördüklerinde direnme hakkına da sahiptir¹³.

İnsan hakları ile ilgili bu temel bilgilerin ardından insan hakların uygulamaları konusuna kısaca değinmekte fayda vardır. İnsan haklarının oluşması ve yaygınlaşması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiş ve birçok uluslararası sözleşme yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte bir idealler dünyasını yansıtan insan hakları, uygulamaya başarılı bir şekilde yansımamış, insan hakları ihlalleri hatırı sayılır bir ölçüde varlığını sürdürmüştür. Bu ihlallerin en temel nedeni, insan haklarının ne olduğuna ilişkin bilgi eksikliğidir. İnsanlar, haklarının ne olduğunu bilirse, bunları korumak için çaba sarf edecektir. İnsanların haklarını bilmesinin en önemli yollarından birisi de insan hakları eğitimidir. Bu noktada insan hakları ile ilgili bilginin ortaya konulması faydalı olacaktır.

İNSAN HAKLARI EĞİTİMİNİN KAVRAMSAL ANALİZİ

İnsan hakları eğitimi hakkında özellikle 1990'lardan itibaren önemli çalışmalar yürütülmüş ve farklı tanımlar yapılmıştır. Okuyucunun literatürle ilgili kapsamlı bir fikir sahibi olabilmesi amacıyla yapılan tanımların birçoğu bu çalışmada sunulmuştur. Bir tanıma göre insan hakları eğitimi, "kişilerin insan haklarını anladıkları ve önemli olduklarını, saygı görmeleri ve korunmaları gerektiğini hissettikleri noktaya kadar gelişmelerine yardım etmektir"¹⁴.

Bir diğerine göre insan hakları eğitimi; "insan hakları bilgisi, değerleri ve becerileri kullanılarak insanların deneyimlerini anlayabilmelerinin ve yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarının sağlanmasına yönelik öğrenme aktivitelerini içeren katılımcı bir süreçtir"¹⁵. Uluslararası Af Örgütü'nün tanımına göre "insan hakları eğitimi, insanların kendi haklarını ve diğerlerinin haklarını katılımcı ve interaktif bir çerçevede öğrenmeleri sürecidir. İnsan hakları eğitimi, tutumların ve davranışların değiştirilmesi, yeni becerilerin öğrenilmesi ve bilgi değişiminin sağlanmasıyla ilgilidir"¹⁶. Son olarak bu alanda önemli bir isim olan Gülmez'e göre ise insan hakları eğitimi; "bilgi, yetenek, davranış ve anlayıştan oluşan evrensel bir insan hakları kültürü oluşturmak amacını güden eğitim ve bilinçlendirme

¹³ Anıl Çeçen, *İnsan Hakları*. Ankara: Selvi Yayınları, 1990, s. 49-54.

¹⁴ İlk Adım - İnsan Hakları Eğitimine Başlangıç İçin El Kitabı. www.amnesty.org.tr/v2111200401.si, *Amnesty International*. 25.12.2007.

¹⁵ HRE PACK, Asia-Pacific Regional Resource Center for Human Rights Education, 1995.

¹⁶ Amnesty International. <http://web.amnesty.org/pages/hre-intro-eng>, 25.12.2007.

aktiviteleridir”¹⁷. Yapılan tanımlarda bazı kavramların öne çıktığı görülmektedir. Bunlar; “evrensel bir insan hakları kültürü”, “insan haklarının bilgi, beceri ve değer temeli” ve “katılımcı bir anlayıştır”. Bu noktada denilebilir ki insan hakları eğitimi; insan hakları bilgi, beceri ve değer temelinin evrensel bir insan hakları kültürü oluşturmak amacıyla katılımcı bir anlayışla insanlara aktarılmasıdır. Bununla birlikte Geray’ın da belirttiği gibi insan hakları eğitiminin demokrasi ve özgürlük eğitimi olduğunu ifade etmek yanlış olmaz¹⁸.

Çalışmanın bu noktasında insan hakları eğitiminin tanımlanmasıyla ilgili Flowers’ın yaptığı şu analizi aktarmak uygun olacaktır. Ona göre; hükümetlerin yaptığı tanımlar insan hakları eğitiminin rolünü, barış yaratmak, devletin devamlılığı ve sosyal düzen olarak vurgulamaktadır. Sivil toplum örgütleri ise insan hakları eğitiminde sonuçlara odaklanmaktadır. Onlar, devletin insan hakları bakışına karşıdır; ihlallere ve potansiyel mağdurlara vurgu yaparlar. Eğitimciler ve akademisyenler ise vurguyu sonuçlardan bu sonuçları yaratan değerlere dönüştürmektedir. Onların vurguları prensipler, normlar, standartlar, değerler ve moral seçimler gibi konular üzerinedir¹⁹. İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı’nda insan hakları eğitiminin amaçları ise şu şekilde belirtilmiştir²⁰:

152

- a) İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı artırmak.
  - b) İnsan kişiliğinin ve onun saygınlığı hissini tam gelişimini sağlamak.
  - c) Tüm uluslar, yerli halklar, ırksal, ulusal, etnik, dini ve dilsel grupların arasında anlayışın, toleransın, cinsiyet eşitliğinin ve dostluğun geliştirilmesi.
  - d) Tüm insanların özgür bir topluma etkili bir şekilde katılmalarını sağlamak.
  - e) Birleşmiş Milletler’in barışı koruma etkinliklerini desteklemek.
- Cardenas ise insan hakları eğitiminin amaçlarını tam da bu çalışmanın bağlamına uygun olarak şu şekilde sıralamıştır²¹:
- Kişisel güçlendirme

---

¹⁷ Mesut Gülmez, *Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler On Yılı*. Ankara: TODAİE Yayını, 1998, s.1.

¹⁸ Cevat Geray, *İnsan Hakları İçin Eğitim*. İnsan Hakları Yıllığı. Ankara: TODAİE, Cilt. 15, 1993, s.89.

¹⁹ Nancy Flowers, *What is Human Rights Education? A Survey of Human Rights Education*. (Bertelsmann Verlag), 2003, s. 3-8.

²⁰ İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı (1998-2007) (1999). Ankara: İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi Yayını.

²¹ Sonia Cardenas, *Constructing Rights? Human Rights Education and State*. *International Political Science Review* 26, 2005, s. 365.

- Ulus yaratmak
- Demokratik katılım
- Çatışma çözümü

İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı (1998-2007) ise insan hakları eğitiminin, kişinin yalnızca kendi haklarını değil, diğer bütün insanların haklarını da kapsayan, insan haklarını korumayı içtenlikle isteyen, yüz yüze gelinen durumlarda bu hakların nasıl uygulanabileceğini bilen ve bu bilgileri davranışlara dönüştürebilen bireyler yetiştirmeyi amaçlaması gerektiğini belirtmiştir²². Uluslararası alandaki görünümüne bakıldığında, insan hakları eğitiminin daha önce ifade edildiği gibi 1990'larda ayrıntılı olarak ele alınmaya başlandığı ve Uluslararası Belgelerde yer aldığı görülmektedir. Bu boyutta üç belge çok önemli olmuştur. Bunlar²³:

1. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Dünya Eylem Planı (Montreal 1993)
2. Barış, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Deklarasyonu ve Bütünleştirilmiş Eylem Çerçevesi
3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı (1995–2004)

Sözleşmeler tüm dünya için ortak bir anlayış ortaya koymaktadır. Uygulamalar ise ülkeden ülkeye göre değişmektedir. İnsan hakları eğitimi için de durum bu şekildedir. Gelişmekte olan ülkelerde insan hakları eğitimi, sıklıkla sosyo-ekonomik gelişimle ve kadın haklarıyla ilgilidir. Post-totaliter ve otoriter ülkelerde yaygın bir şekilde sivil toplum gelişimi, hukuk kuralları, bireyin korunması ve azınlık haklarıyla ilgilidir. Daha eski demokrasi ülkelerinde ise insan hakları eğitimi, ulusal güç yapısıyla ilgilidir fakat ceza reformu, ekonomik haklar ve mülteci sorunları gibi özel alanlardaki reformlara da yönelik vardır. İnsan hakları eğitimi ayrıca çatışma sonrası toplumlarda özel bir rol oynamaktadır²⁴. Ülkelerarası farklılıklara değinmişken, devletler açısından insan hakları eğitiminin anlamını da belirtmek gerekir. Devletler için insan hakları eğitimi, riskli bir noktada bulunmaktadır. İnsan hakları eğitiminin başarılı olduğu bir toplumun üyeleri, devlete açıkça meydan okuyabilir, potansiyel ihlalcilere karşı koyabilir veya ihlalcilerin cezalandırılmasını talep edebilir²⁵.

---

²² İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı, Ön. ver., s. 12.

²³ Volker Lenhart and Kaisa Savolainen, Human Rights Education As a Field of Practice and of Theoretical Reflection. International Review of Education, 48, 2002, s. 145.

²⁴ Felisa Tibbitts, Understanding What We Do: Emerging Models for Human Rights Education. International Review of Education. 48, 2002, s. 160.

²⁵ Cardenas, Ön.ver., s. 365.

Son olarak insan hakları eğitiminin hedef grubu, konunun çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır çünkü bazı grupların ve mesleklerin özellikle eğitilmesine ihtiyaç vardır. İnsan hakları eğitimi öncelikle polis ve askerlerin eğitimini kapsamalıdır. Daha ayrıntılı hedef gruplar ise; cezaevi personeli, avukatlar, savcılar, hâkimler, yabancı hizmetlerinde çalışan personeller, sivil toplum örgütleri, sağlık görevlileri, göç uzmanları, gazeteciler, sendika liderleri ve parlamenterler olarak sıralanabilir²⁶. Lenhart ve Savalainen²⁷ ve Lohrenscheit²⁸ bu gruba sosyal hizmet uzmanlarını da dâhil etmektedir. Bu başlık altında insan hakları eğitiminin farklı tanımları, amaçları ve hedef grubu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilginin konuyla ilgili temel bir alt yapı oluşturduğu varsayımıyla insan hakları eğitiminin Türkiye’deki durumu hakkında bilgi sunulmasına geçilebilir.

TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de insan hakları eğitiminin durumu apayrı bir çalışma gerektirecek kadar geniştir ancak genel olarak söylenebilir ki; Türkiye’de insan hakları eğitiminde arzu edilen noktaya ulaşamamıştır. Özellikle bu konuda eğitim verecek eğitimcilerin yetiştirilememiş olması, programlar oluşturulurken hedef grubun özelliklerinin dikkate alınmaması ve çağdaş insan hakları eğitimi yöntem ve materyallerinden yararlanılmaması önemli eksiklikler olarak sayılabilir²⁹. Türkiye’de insan hakları eğitime yönelik olarak çalışan kurum ve kuruluşlar şu başlıklar altında toplanabilir:

a- İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi

Komite, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı kapsamında kurulmuş ve 3 Eylül 1998’de ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Komite, altı önemli program kapsamında önemli çalışmalar yürütmüştür. *Birincisi*, öğretmenler için eğitim programıdır. 1999 yılında başlamış ve her yıl 80 öğretmenden oluşan iki grubun eğitimi gerçekleşmiştir. Öğretmenlerin eğitilmesi fikri, son derece yerindedir ama bütün öğretmenlerin sayısı düşünüldüğünde eğitilen nüfus oldukça küçük kalmıştır. *İkinci program*, vali ve vali yardımcılarının eğitimidir. 2001’de başlamış ve 2002’de son-

---

²⁶ Cardenas, Ön.ver., s. 367.

²⁷ Lenhart and Savolainen, Ön.ver., s. 151-154.

²⁸ Claudia Lohrenscheit, International Approaches in Human Rights Education. *International Review of Education*. 48, 2002, s. 179.

²⁹ Yasemin Karaman Kepenekçi, İnsan Hakları Eğitimi. Ankara: Anı Yayıncılık, 2000, s. 85.

landırılmıştır. *Üçüncü program*, güvenlik güçlerine yönelik olmuştur. Toplam 72 polis ve jandarma gücü eğitim almıştır. İnsan hakları eğitimi konusunda en önemli hedef gruplarından olan güvenlik güçlerinin eğitiminin 72 kişiyle sınırla kalması, olumsuz bir nokta olarak değerlendirilmelidir. *Dördüncü program*, hâkimler ve savcılarının eğitimine odaklanmıştır. Program, 2002-2004 yılları arasında 9308 hâkim ve savcının eğitimini hedeflemiştir. *Beşinci program* ise cezaevi personelinin eğitimini üstlenmiş ve bu yönde çalışmalar yürütülmüştür. Bu programlar dışında ders kitaplarının güncellenmesi, medya ve eğitici eğitimi gibi konularında da çalışmalar söz konusudur³⁰. Komitenin yaptığı çalışmalar değerlendirildiğinde; çalışmanın önceki bölümlerinde vurgulanan hedef gruplarına yönelik olarak doğru planlanmış programlar olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Bununla birlikte hedef gruplarının ülkemizdeki toplam sayıları düşünüldüğünde ulaşılan sayıların oldukça yetersiz olduğunu da ifade etmek gerekir.

b- Milli Eğitim Bakanlığı

İnsan hakları eğitimini Türkiye’de uygulayan önemli kurumlardan birisi Milli Eğitim Bakanlığı’dır. İlköğretimden itibaren insan hakları bilgisi, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi adı altında müfredatlarda yer almaktadır. Bununla birlikte müfredattaki bu varlığın ne kadar verimli bir şekilde sonuca etki ettiğinin araştırılması ve denetlenmesi son derece önemlidir.

c- Diğer kurum ve kuruluşlar

İnsan hakları eğitimini yürüten gerek sivil toplum gerekse devlet kuruluşu olan çeşitli örgütler vardır. Bu kuruluşlar; İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Üniversite İnsan Hakları Merkezleri, Uluslararası Af Örgütü, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve İnsan Hakları Derneği olarak sıralanabilir.

İfade edilen kuruluşların insan hakları eğitimine yaptıkları katkılar çok değerlidir ancak bu noktada şu sıkıntıyı ifade etmekte yarar vardır. Bu kuruluşlar, insan hakları ile ilgili kapsamlı ve çok boyutlu çalışmalar yürütmektedirler. İnsan hakları eğitimi ise bu boyutlardan birisidir ve ülkemizde insan haklarının durumu göz önüne alındığında bu alanda yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söylemek güçtür.

---

³⁰ İbrahim Kaboğlu, Human Rights Education in Turkey. *Human Rights Education and Practice in Turkey in the Process of Candidacy to the European Union*. Edited by Muzaffer Dartan and Münevver Cebeci. İstanbul: Marmara University Publication, 2002, s. 105-108.

Türkiye’de insan hakları eğitimi ile ilgili bu kısa değerlendirmenin ardından insan hakları eğitiminin nasıl olması gerektiğine ilişkin bir analiz yapılmasına geçilebilir. Bu analiz, insan hakları eğitiminde güçlendirme yaklaşımının kullanılmasına ilişkindir.

İNSAN HAKLARI EĞİTİMİNDE GÜÇLENDİRME YAKLAŞIMI

İnsan hakları eğitiminin ne olduğu, kimlere verilmesi gerektiği ve içeriği çeşitli makalelerde ve uluslararası belgelerde yer almaktadır. Günümüzde tartışmalar, insan hakları eğitiminin nasıl olması ve nasıl bir bağlamda sunulması gerektiği üzerinedir. Türkiye’de de konuyla ilgili tartışmalar söz konusudur ancak bunların yetersizliği bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur.

İlk olarak günümüze kadar insan hakları eğitiminin hangi modeller temelinde sunulduğu hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir³¹:

- **Değerler ve Farklılık Modeli:** Bu modelde insan hakları eğitiminin ana odağı insan hakları konularının temel bilgisini aktarmak ve bunu kamu değerleriyle beslemektir. Kamu eğitim kampanyaları ve okul müfredatları bu gruba girer.
- **Sorumluluk Modeli:** Bu modelde eğitimi alanlardan kendi profesyonel rolleri yoluyla insan haklarını garanti altına almak için doğrudan ya da dolaylı ilgili olmaları beklenir (ihlalleri izleme ve savunuculuk yapma gibi)
- **Dönüştürme Modeli:** Bu model insan hakları ihlallerini fark etme ve önlemeye çalışma yönünde bireyi güçlendirmeye yöneliktir. Bu model şunu varsaymaktadır; insan hakları eğitimi alanlar, insan hakları ihlalleri olarak görülebilecek kişisel deneyimlere sahiptir ve bu yüzden insan haklarının yaygınlaştırıcısı olmaya yatkındırlar.

Yukarıda tanımlanan üç model de farklı hedef gruplarına yönelik önemli işlevler üstlenirler. Bununla birlikte değerler ve farklılık modeli ile sorumluluk modelini yadsımayan ancak temel olarak dönüştürme modelini kabul eden bir bağlam çok daha işe vuruk olacaktır. Dönüştürme modeli, bu çalışmanın da odağında yer alan güçlendirme kavramına vurgu yapmaktadır. Öz olarak söylenebilir ki; insan hakları eğitimi, güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde verilmesi çok daha etkili olan bir eğitim türüdür.

---

³¹ Tibbitts, Ön. ver., s. 163-166.

Peki, güçlendirme yaklaşımı nedir? İnsan hakları eğitimine nasıl bir katkısı olabilir? Bu çalışmanın amacı, güçlendirme ile ilgili kapsamlı bilgiler vermek değildir ancak yapılacak analiz için yeterli derecede bilgiyi vermek de önem taşımaktadır. Buna göre literatürden çeşitli tanımları vermek gerekirse güçlendirme, “sosyal hizmet uzmanının damgalanmış bir grup içinde üyelik üzerine kurulu negatif değerlendirmelerin oluşturduğu güçsüzlüğü azaltmayı amaçlayan aktiviteleri gerçekleştirmesi sürecidir”³². Barker ise güçlendirmeyi, “sosyal hizmet uygulamasında bireylerin, ailelerin, grupların ve toplulukların kişisel, kişiler arası, sosyo-ekonomik ve politik gücünü artırmalarına ve koşullarını geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlayan bir süreç” olarak tanımlamaktadır³³. Diğer bir tanıma göre güçlendirme, bireylerin, grupların ve toplulukların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmaları, kendi amaçlarını başarmaları ve yaşam kalitelerini en üst düzeye çıkarabilmeleri için çalışmaları sürecidir³⁴. Gutierrez ise güçlendirmeyi, “bireylerin yaşam durumlarını geliştirmek üzere harekete geçebilmeleri için kişisel, kişiler arası veya politik gücü artırma süreci” olarak tanımlamıştır³⁵.

Güçlendirme süreci, çevre üzerinde hâkimiyet, self-determinasyon ve kişinin yaşamını olumsuz etkileyen sosyal güçlerin tanınması gibi unsurları öne çıkarmakta, sosyal adaleti vurgulayan boyutuyla bireyin özgürleşmesi sürecinde toplum üyeleri arasında ortaklık ve eşitlik kurma idealini savunmaktadır³⁶.

Tüm bu tanımlarda da görüleceği gibi güçlendirme yaklaşımı, sosyal hizmet mesleği ve disiplini çerçevesinde özellikle önemli bir yere sahip olan ve birey için değil birey ile birlikte başarıya ulaşma felsefesini kabul eden bir yaklaşımdır. Yaklaşım, bireyi çözüm sürecine dâhil etmeyen ve onu bir öznenen çok nesne olarak gören yaklaşımların alternatifini olarak gündeme gelmiştir. Güçlendirme yaklaşımı, sorun yaşayan bireyi kendi çözümünü bulma yönünde güçlendirmek, onu çözümün baş mimarı yapmak ve baş etme kapasitesi gelişmiş güçlü bireyler oluşturmak amaçındadır.

---

³² Barbara Solomon, *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities*. New York: Columbia University Press, 1976, s. 19.

³³ Robert Barker, *The Social Work Dictionary*, (4th edition), Washington DC, NASW Press, 1999, s. 153.

³⁴ Robert Adams, *Self-help, Social Work and Empowerment*. London: Macmillan Press, 1990, s. 43.

³⁵ Lorraine Gutierrez, “Working with Women of Color: An Empowerment Perspective”, *Social Work*, 35, 1990, s. 149.

³⁶ Tarık Tuncay ve Ercüment Erbay, “Sosyal Hizmetin Temel Hedefi: Sosyal Adalet, Güçlendirmeye Retorikten Pratiğe”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (1), 2006, s. 53-69.

İnsan hakları eğitimi kapsamında bakılacak olursa güçlendirilmiş öznel, insan hakları temelinde toplumun dönüşümüne katılabilirler³⁷. Sadece insan hakları eğitiminin uygulanması yönünde güçlendirilmiş bireyler toplum içinde aktif konuma gelebilir ve insan haklarını yaygınlaştırabilirler. Bu çerçevede insan hakları eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda tek cevap güçlendirme yaklaşımı olmalıdır. İnsan hakları eğitiminde güçlendirme yaklaşımının önemine ilişkin Lohrenscheit'in yaptığı sınıflama oldukça önemlidir³⁸. Buna göre;

1. İnsan hakları *hakkında* öğrenme: Başlangıç bilgisi, tarihçe ve insan hakları belgelerinin öğretilmesini kapsar (bilgi, anlayış, değer).
2. İnsan hakları *için* öğrenme: Burada güçlendirilmiş ve aktif birey temel amaçtır (saygı, sorumluluk, dayanışma).

Bu sınıflamayı analiz etmek gerekirse, birinci maddede öngörüldüğü gibi insan hakları ile ilgili temel bir bilginin sunulması ve belgelerin öğretilmesi olmazsa olmazdır ancak ağırlık verilmesi gereken ikinci maddedeki güçlendirilmiş bireyler yaratma hedefi olmalıdır.

158

Güçlendirmeye ilgili olarak Baxi şunları ifade etmektedir: insan hakları ihlallerinin kurbanları, koşullar hakkında konuşmaya teşvik edilmelidir. İnsan hakları eğitimi ilerleme, gelişim, barış ve hoşgörü gibi soyut kavramlar dâhilinde dünya insanlarını güçlendirmek zorundadır³⁹.

İnsan hakları eğitimiyle ilgili temel duruşun güçlendirme yaklaşımı olduğunu belirttikten sonra bu yaklaşım temelindeki “deneyimsel öğrenme” yöntemine vurgu yapmak gereklidir⁴⁰. Aslında bir eğitim konusu olan deneyimsel öğrenme, insan hakları eğitiminde etkili sonuçlara götürebilecek önemli bir yöntemdir.

Deneyimsel öğrenme ve güçlendirme yaklaşımı denildiğinde mutlaka adı anılması gereken kişi ise, Paulo Freire'dir. Freire, (1) bankacı eğitim ve (2) deneyimsel öğrenmeyi içeren eleştirel bir bilinç kazanma, olarak iki kutuplu bir eğitim sürecinin varlığından bahsetmekte ve kendisinin ikin-

---

³⁷ Lohrenscheit, Ön. ver., s. 176-177.

³⁸ Lohrenscheit, Ön. ver., s. 176.

³⁹ Upendra Baxi, Human Rights Education: The Promise of the Third Millenium? Paper Presented at the Conference of the United Nations Member States and Non-Governmental Organizations, New York, 1994, s. 31.

⁴⁰ George Andreopoulos, Human Rights Education and Training for Professionals. *International Review of Education*, 48, 2002, s. 242.

cisinden yana olduğunu belirtmektedir⁴¹. Ona göre eğitim sosyal sonuçlarıyla birlikte insan deneyimleridir. Eğitim, mekanik bir öğretme metoduna indirgenemez ve öğrenme, öğretmenlerden öğrencilere aktarılan bir miktar bilgidir ibaret olamaz. Freire'nin eğitim anlayışı, öğretmeni ve öğrencileri sosyal değişim yaratma yönünde desteklemeyi, demokrasiyi ve eşitliği ilerletmek yönünde güçlendirmeyi hedefler⁴².

Yine insan hakları eğitimi kapsamında düşünülürse, insan hakları ile ilgili bilginin bankacı eğitim yaklaşımıyla bireylere sunulması son derece faydasızdır. Olması gereken gerçek veya türetilmiş vaka örnekleriyle eğitim alan kişilerin insan hakları ihlallerini deneyimlemesi ve bu yönde çıkarımlarda bulunarak bilgiye ulaşmasıdır.

Konu ile ilgili olarak Gemalmaz da insan hakları eğitiminin, akademik prensipler kadar pratik örneklerle de ilgilenmesi gerektiğini, eğitimcilerin “yaşamdan öğrenmek” olarak ifade ettiği deneme ve yanılmanın, insan hakları eğitimi için etkili bir yöntem olduğunu ifade etmektedir⁴³. Bununla birlikte insan hakları eğitimi interaktif bir pedagoji yaklaşımı benimsemelidir⁴⁴. Eğitime aktif katılımı amaçlayan bir eğitim, gerçek anlamda başarıya ulaşabilir.

Deneyimsel öğrenme yoluyla bireylerin güçlendirilmesi ve başarılı bir insan hakları eğitiminin yürütülmesi için Kepenekçi⁴⁵ yedi yönetime vurgu yapmıştır: 1) *Tartışma*, 2) *Rol oynama*, 3) *Sorun çözme*, 4) *Bireyle ya da grupta çalışma*, 5) *Örnek olay*, 6) *Odaklaşma*, 7) *Dinleme*.

Bu yöntemlerin kullanıldığı, deneyimsel öğrenmenin temel alındığı aktif bir öğrenme süreci insan hakları eğitimi başarıya ulaştırmada hiçbir sorun yaşamayacaktır.

Son olarak bir insan hakları eğitiminde dikkat edilmesi gereken noktaları Flowers⁴⁶ şu şekilde sıralamaktadır:

- İnsan hakları eğitimi açık bir şekilde insan hakları temellerine dayanmalıdır.

---

⁴¹ Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev: D. Hattatoğlu ve E. Özbek) Dördüncü baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.

⁴² Ira Shor, *Education is Politics: Paulo Freire's Critical Pedagogy*. *Paulo Freire-A Critical Encounter*. Edited by Peter McLaren and Peter Leonard. London: Routledge, 2001, s.25.

⁴³ Gemalmaz, Ön.ver., s.40.

⁴⁴ Tibbits, Ön.ver. s. 162.

⁴⁵ Kepenekçi, Ön.ver., s. 144-154.

⁴⁶ Flowers, Ön.ver., s.14.

- İnsan haklarını öğretme metotları, insan hakları değerleriyle tutarlı olmalıdır.
- İnsan hakları eğitimi, insan hakları belgeleri hakkındaki bir bilgiden çok daha fazlasını ifade etmelidir.
- İnsan hakları eğitimi, hem bireysel yaşamda hem de yerel ve küresel düzeyde eyleme yönelmelidir.

SONUÇ

İnsan hakları, günümüz dünyasının hem önemli bir fırsatı hem de önemli bir sorunudur. Fırsattır çünkü insanlar arasında ayrımın olmadığı, insanların haksız yere yaşamdan dışlanmadığı ve özgürlüğün hüküm sürdüğü bir toplum insan haklarıyla sağlanabilir. Aynı zamanda sorundur çünkü uluslararası belgelerde son derece olumlu olarak yerini almış insan haklarının uygulamalarında ciddi sıkıntılar vardır.

İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi ve evrensel insan hakları kültürünün oluşturulması yönünde ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere çok boyutlu bir müdahale planı gereklidir. Bu müdahale planının en önemli aşamalarından ve araçlarından biri ise insan hakları eğitimi olmalıdır.

160

İnsan hakları eğitimi çalışmada ayrıntılı olarak tanımlanmıştır ama bu noktada onun önemiyle ilgili olarak ise şu ifadeler birçok kaynağı özetler niteliktedir;

“İnsan hakları doğuştan ve otomatik olarak elde edilir ancak doğuştan ve otomatik olarak öğrenilmezler. Öğrenme olmadan haklar var olmaz. İnsanlar bildikleri ve kullandıkları haklarıyla var olurlar”⁴⁷.

Belirtildiği gibi insan hakları doğuştan var olur ancak etkili yöntemlerle öğretilmediği sürece yazılı belgelerin ötesine geçilemez. Burada ifade edilen etkili yöntem ise bu çalışmanın odağında yer aldığı gibi güçlendirme yaklaşımı ve onun şemsiyesinde deneyimsel öğrenmedir. Deneyimsel öğrenme yoluyla insan hakları bilgisini almış ve bu bilgiyi hayata geçirme yönünde güçlendirilmiş bireyler insan hakları eğitiminin ana hedefi olmalıdır.

***

---

⁴⁷ Yearbook of the United Nations, New York: Department of Public Information United Nations (53), 1999, s. 591.

KAYNAKLAR

- Adams, Robert (1990). *Self-help, Social Work and Empowerment*. London: Macmillan Press.
- Amnesty International. <http://web.amnesty.org/pages/hre-intro-eng>, 25.12.2007.
- Anar, Erol (1996). *İnsan Hakları Tarihi*. İstanbul: Çivi Yazıları.
- Andreopoulos, George (2002). Human Rights Education and Training for Professionals. *International Review of Education*, 48 (3-4).
- Barker, Robert (1999). *The Social Work Dictionary*, (4th edition), Washington DC, NASW Press.
- Baxi, Upendra (1994). Human Rights Education: The Promise of the Third Millenium? Paper Presented at the Conference of the United Nations Member States and Non-Governmental Organizations, New York.
- Bozkurt, Enver (2003). *İnsan Haklarının Korunmasına Uluslararası Hukukun Rolü*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Cardenas, Sonia (2005). Constructing Rights? Human Rights Education and State. *International Political Science Review* 26.
- Çeçen, Anıl (1990). *İnsan Hakları*. Ankara: Selvi Yayınları.
- Ekinci, Tarık Ziya (2004). *Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Flowers, Nancy (2003). What is Human Rights Education? A Survey of Human Rights Education. (Bertelsmann Verlag).
- Freire, Paulo (2003). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev: D. Hattatoğlu ve E. Özbek) Dördüncü baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gemalmaz, Mehmet Semih (1986). Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları. *İnsan Hakları Yıllığı*. Ankara: TODAİE Yayını 7-8.
- Geray, Cevat (1993). İnsan Hakları İçin Eğitim. *İnsan Hakları Yıllığı*. Ankara: TODAİE, Cilt. 15.
- Gutierrez, Lorraine (1990). “Working with Women of Color: An Empowerment Perspective”, *Social Work*, 35.
- Gülmez, Mesut (2001). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*. (İkinci baskı). Ankara: TODAİE Yayını no: 303.
- Gülmez, Mesut (1998). *Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler On Yılı*. Ankara: TODAİE Yayını.
- HRE PACK. (1995). Asia-Pacific Regional Resource Center for Human Rights Education.
- İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı (1998-2007) (1999). Ankara: İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi Yayını.

İlk Adım - İnsan Hakları Eğitimine Başlangıç İçin El Kitabı. www.amnesty.org.tr/v2111200401.si, *Amnesty International*. 25.12.2007.

Kaboğlu, İbrahim (2002). Human Rights Education in Turkey. *Human Rights Education and Practice in Turkey in the Process of Candidacy to the European Union*. Edited by Muzaffer Dartan and Münevver Cebeci. İstanbul: Marmara University Publication.

Kapani, Münci (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. (Üçüncü basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kepenekçi Karaman, Yasemin (2000). *İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kuçuradi, İoanna (2003). Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları. AİHS ve AİHM İçtihatları Üzerine Çalışma Toplantıları-İzmir Semineri, 3.11.2003 tarihli konuşmanın tam metni.

Lenhart, Volker and Savolainen, Kaisa (2002). Human Rights Education As a Field of Practice and of Theoretical Reflection. *International Review of Education*. 48 (3-4).

Lohrenscheit, Claudia (2002). International Approaches in Human Rights Education. *International Review of Education*. 48 (3-4).

Orend, Brian (2002). *Human Rights: Concept and Context*. Toronto: Broadview Press.

Shor, Ira (2001). Education is Politics: Paulo Freire's Critical Pedagogy. *Paulo Freire-A Critical Encounter*. Edited by Peter McLaren and Peter Leonard. London: Routledge.

Solomon, Barbara (1976). *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities*. New York: Columbia University Press.

Tibbitts, Felisa (2002). Understanding What We Do: Emerging Models for Human Rights Education. *International Review of Education*. 48 (3-4).

Tuncay, Tarık ve Erbay, Ercüment (2006). Sosyal Hizmetin Temel Hedefi: Sosyal Adalet, Güçlendirmeye Retorikten Pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (1): 53-69.

Yearbook of the United Nations 1999. New York: Department of Public Information United Nations (53).